

ПІДГОТОВКА РЕДАКТОРІВ І КНИГОЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Широкий розмах видавничої справи в Радянській країні в роки перших п'ятирічок викликав різке збільшення потреби в редакторських кадрах. У сучасних умовах швидкого зростання і урізноманітнення потоків інформації потреба в редакторах різноманітної кваліфікації стає справді масовою.

Підготовка редакторів була започаткована в СРСР вперше у світі. Спочатку вона велась в системі Об'єднання державних видавництв (ОГИЗ). Згодом ці функції почав виконувати Московський поліграфічний інститут.

На Україні підготовку редакторів у 1948 р. розпочав на стаціонарі редакційно-видавничого факультету Український поліграфічний інститут (спершу спеціальність «Редактор політичної та художньої літератури», згодом з 1957 р. спеціалізація «Редактор масової літератури» — на Київському вечірньому та заочному факультетах). За навчальними планами, що були призначені для підготовки редакторів, майбутньому фахівцеві передбачалося дати систему знань, яка б дозволила йому вільно оцінювати текст, орієнтуватися в особливостях викладу і правильно готувати оригінал до набору. Згідно з цим навчальні плани передбачали три цикли дисциплін — соціально-економічний, філологічний і фаховий.

Щоб ширше використати досвід видавничої практики, до викладання в інституті були залучені досвідчені видавничі працівники (директор видавництва «Вільна Україна» О. І. Белов, редактор М. С. Бондаренко) та філологи, що мали досвід редакторської роботи (ст. викладач В. О. Іцкович, декан редакційно-видавничого факультету М. С. Лимаренко). Згодом дисципліни редакційно-видавничого циклу вели науковці, які мали значний практичний досвід. У різний час до читання цих дисциплін були залучені: доц. А. І. Рудницький — головний редактор видавництва «Техніка» (певний час він очолював кафедру теорії і практики

редагування), канд. екон. наук В. І. Яновський — заступник директора видавництва «Наукова думка», канд. філол. наук К. М. Млинченко — зав. відділом видавництва «Наукова думка», а також головний редактор видавництва «Каменярь» М. С. Пашко, заступник головного редактора видавництва «Каменярь» В. Т. Звенигородський, редактор видавництва «Техніка», згодом заст. головного редактора видавництва «Реклама» Н. І. Черкасова, редактори видавництва «Дніпро» (Р. Г. Іванченко, Л. Л. Маляренко), видавництва Львівського державного університету (І. С. Квітко, М. Д. Феллер), УКРНДІТІ (Г. І. Халимоєнко), редактори науково-дослідних інститутів і інформаційних центрів (Г. Г. Комков, П. В. Якобчук), виробничого об'єднання «Торгрєклама» (М. Г. Юффе). Важливі розділи курсу «Теорія і практика редагування» та суміжні дисципліни читали відомі літературознавці і критики, мовознавці та книгознавці — проф. О. В. Килимник, С. М. Шаховський, Д. Я. Шлапак (всі вони в різний час завідували кафедрою теорії і практики редагування), ст. науковий працівник Інституту мовознавства АН УРСР ім. О. Потебні Н. Я. Коробчинська, яка брала участь в укладенні Тлумачного словника української мови, доцент, нині ст. науковий працівник Інституту історії АН УРСР О. В. Молодчиков.

У своїх пошуках викладачі виходили з основоположних праць К. Маркса, Ф. Енгельса і В. І. Леніна, завдань, поставлених у партійних документах. На озброєння були взяті статті Н. К. Крупської, А. В. Луначарського та інших соратників і співробітників В. І. Леніна, де йшлося про багатючий досвід В. І. Леніна-редактора. Були використані також перші лінгвістичні дослідження, пов'язані з проблемами редагування — праці видатних російських філологів професорів Г. О. Винокура і К. І. Билінського — першого завідуючого кафедрою редагування і книгознавства в Московському поліграфічному інституті, засновника одного з головних напрямів вивчення теорії і практики редагування — логіко-стилістичного, дослідження праці О. О. Потебні і Л. А. Булаховського. Спираючись на власний практичний досвід, викладачі одночасно вишукували те цінне, що було у видавничій практиці і у редакторській діяльності класиків вітчизняної літератури. Згодом у результаті такого аналізу виникли монографії, присвячені І. Я. Франку-редактору [39] та Я. О. Галану-публіцисту [42].

Поступово формувалось друге покоління дослідників. Воно вже мало змогу опиратися на праці О. В. Западова, Ю. С. Ліхтенштейна, М. М. Сікорського та інших дослідників теорії і практики редагування. Для дальшої наукової роботи перших випускників інституту значну цінність мали лінгвістичні дослідження ст. викладача, нині ст. наукового співробітника Інституту російської мови АН СРСР В. О. Іцковича, який прагнув на історичному матеріалі показати вплив функціональних завдань мовлення на розвиток його засобів [13], і літературознавчі розвідки доцента, нині професора Львівського університету О. В. Чичеріна, який на наукових конференціях УПІ вперше читав розділи праці, де

переконливо довів зв'язок способу мислення письменника і створеної ним літературної форми [68]. Орієнтація на ленінський редакторський досвід [58, 69], розробка проблем мовлення та вивчення досвіду видатних письменників-редакторів з часом дали змогу підпорядкувати цикл філологічних дисциплін безпосереднім завданням редакторської роботи і фаховим вимогам виховання редакторів. Це, насамперед, стосується розробки наукової дисципліни «літературне редагування».

Ще в 1954 р., за порадою акад. І. К. Білодіда, приступив до вивчення літературного редагування один з авторів цієї статті. Досвід письменників-редакторів, в першу чергу М. Горького, підказав шляхи, якими варто було вести пошук. Редакторська практика М. Горького дала змогу більш-менш впевнено визначити основні проблеми літературного редагування і дати відповідь на низку питань видавничої практики [12, 18, 21]. На кафедрі були розглянуті особливості творення тексту та процесу редагування з огляду на творення і читацьке сприймання тексту, вироблені основні поняття нової наукової дисципліни [17, 20, 52, 62]. Наступні дослідження охопили різноманітні види літератури. У ході дискусії відроблялися методичні основи теорії літературного редагування [63], специфіка літературного редагування окремих видів літератури [56, 60], проблеми інтуїтивно оцінюваних якостей тексту комунікативних функцій повідомлення, їх функціонально обумовленого членування [59, 61], була запропонована класифікація повідомлень, яка відбиває суттєві для редактора риси їх структури, що зумовлюється метою повідомлення [61].

До цього напряму близькі дослідження у галузі науково-технічної термінології, які розпочалися на кафедрі в 1964 р. і здобули широке визнання у практиків редагування [22, 23, 24, 25, 26, 27, 36].

Вивчення змісту редакторської діяльності дало змогу інституту в 1967 р. вперше в РСРС розпочати стаціонарну підготовку зі спеціалізації «Редагування рекламної літератури». Під впливом наступних досліджень ця спеціалізація була перетворена в спеціалізацію «Редагування науково-технічної інформації і рекламної літератури», а згодом — в спеціалізацію «Редагування наукової, технічної та інформаційної літератури» (зі збереженням в навчальному плані курсу «Премислова і торгова реклама», а в курсі «Теорія і практика редагування» — розділу «Рекламна література»).

У створенні спеціалізації «Редагування наукової, технічної та інформаційної літератури» велику роль відіграли розробки тодішнього ректора доц. В. Г. Шпіци [72, 73, 74]. За його ініціативою кафедра вивчила тенденції розвитку наукової і рекламної літератури; нові явища у видавничій справі, пов'язані зі соціальним прогресом та науково-технічною революцією; модель професії редактора [2, 4, 7, 55, 57, 65]. У результаті вивчення досвіду радянських і зарубіжних вузів, консультацій з науковими та технічними видавництвами, органами науково-технічної інформації, рекламними установами, аналізу досвіду викладання в УІІ та

практичної діяльності випускників інституту створено новий навчальний план спеціалізації, що в 1978 р. був затверджений Міністерством СРСР як індивідуальний для УПІ ім. Івана Федорова. План цей включає поряд з циклом соціально-економічних дисциплін розгорнуті цикли лінгвістичних, історико-книгознавчих, редакційно-видавничих, інформаційно-реklamних дисциплін, передбачає вивчення нарисного креслення, вищої математики, технології промислового виробництва. Водночас колектив кафедри розробив оригінальні робочі програми з курсів «Теорія і практика редагування», «Науково-технічна термінологія», «Науково-технічна інформація», «Промислова і торгова реклама», «Історія видавничої справи в СРСР», «Літературне редагування» та ін.; методики підготовки курсових і дипломних робіт; створив документи кафедральної комплексної системи управління якістю підготовки спеціалістів.

Із заснуванням нової спеціалізації почалось формування нового покоління дослідників із запрошених до викладання фахівців з суміжних дисциплін — істориків книги і преси, які внесли в дослідження соціологічний струмінь (канд. іст. наук Ж. М. Ковба, канд. іст. наук Л. П. Сквірська), спеціалістів у галузі інформатики (доц. С. М. Звезинський, викл. Ю. Л. Полторак), реклами (викл. М. Г. Іоффе, канд. екон. наук М. Є. Леонов), а згодом випускників спеціалізації (Н. В. Зелінська). Деякі випускники продовжують розробку тем, над якими вони почали працювати в інституті, в аспірантурі ВІНІТІ (З. М. Партико) та МПІ (П. В. Якобчук).

У полі зору дослідницьких інтересів широке коло питань, які підпорядковані єдиній комплексній науковій темі «Якість і ефективність редакторської діяльності (лінгвістичний і термінологічний аспекти)», що становить собою складову частину одного з актуальних питань ідеологічної роботи, на яких партія зосередила увагу вчених: шляхи підвищення ефективності і якості ідеологічної роботи [1, с. 12].

Поряд з продовженням розробки теорії літературного редагування [8—10] молоді дослідники розвивають й інші закладені в попередніх роботах кафедри напрями під новим кутом зору. Наприклад, після вивчення основних фактів історії книги на Україні [28, 40—43] почалось узагальнення особливостей формування типів читачів [31, 32, 33, 35, 41], деталізовано розробки питань редагування у світлі функціонування повідомлень в різних сферах [5, 6, 14, 15, 16, 19, 32, 45, 76], розробляється проблема інформаційної ситуації [32], автоматизації видавничих процесів [11, 44, 47].

Позитивний вплив на роботу кафедри мав прихід працівників з великим стажем партійної і комсомольської роботи М. В. Старовойта та Д. Д. Куська. Обидва вони вже під час роботи на кафедрі захистили кандидатські дисертації. Зараз М. В. Старовойт очолює кафедру теорії і практики редагування, а Д. Д. Кусько — кафедру книгознавства і книжкової торгівлі, яка значною

мірою виросла на базі кафедри теорії і практики редагування.

Кафедра не могла б успішно розвиватися, коли б численні зв'язки не єдали її з кафедрами братніх вузів. Якщо більшість нинішніх викладачів редагування (І. С. Квітко, Н. І. Черкасова, Н. В. Зелінська та ін.) — випускники поліграфічного інституту, то історико-книгознавчі, інформаційні, рекламні та деякі інші дисципліни ведуть вихованці філологічного та історичного факультетів Київського, Ленінградського, Львівського університетів, Львівського політехнічного інституту та Московського інституту інженерів залізничного транспорту. У ВІНІТІ, Московському, Ленінградському, Київському та Львівському університетах, в Інституті мовознавства АН УРСР ім. О. О. Потебні готували та захищали кандидатські дисертації члени кафедри. Тісні наукові зв'язки з Інститутом підвищення кваліфікації інформаційних працівників. Наукову роботу ряду членів кафедри консультує кафедра редагування Московського поліграфічного інституту.

Одним із виявів зв'язку викладачів інституту з практикою є створення довідника для редакторів [64] та покажчика літератури з теорії і практики редагування [61], проведення науково-практичних конференцій з видавництвами «Вища школа», «Наукова думка», «Будівельник», «Техніка», Львівським центром науково-технічної інформації, організація курсів підвищення кваліфікації редакторів книг і журналів, редакторів реклами, ведення циклів занять з редакторами видавництв «Вища школа», «Наукова думка», «Техніка», «Урожай», «Реклама», «Каменяр». Інтереси видавничої справи знайшли відбиття в дослідженнях проф. С. М. Шаховського [70, 71], доц. Н. П. Бутенко [3], ст. викл. М. Г. Шевченко [64]. С. М. Шаховський — один з ініціаторів розробки нових форм видань художньої літератури.

Велике значення для налагодження наукових контактів мали наукові конференції, присвячені 400-річчю російського книгодрукування, Міжнародному року книги [29], 100-річчю заснування книгодрукування на Україні [30], 30-річчю Перемоги над фашистською Німеччиною [45], у яких взяли участь науковці Москви, Ленінграда, Києва, Мінська, Риги, Харкова, Львова та інших міст.

Працівники кафедри — постійні учасники всесоюзних конференцій з проблем книгознавства, симпозіумів з питань психолінгвістики і семіотики в Інституті мовознавства АН СРСР, конференцій, присвячених типології видань і методиці вивчення преси в Московському і Ростовському університетах. Вони є членами ряду всесоюзних і республіканських наукових Рад: з питань науково-технічної термінології, інформатики, редакційно-видавничої Ради МВССО СРСР, науково-технічної Ради МВССО УРСР.

Кафедра виступала рсцензентом основних підручників і навчальних посібників з теорії та практики редагування та літературного редагування [37, 38, 48, 50, 51, 66].

Постійний обмін інформацією, допомога братніх вузів створюють можливості для дальшої активної участі книгознавців інституту в розвитку наукових досліджень і підготовці таких редакторів, які б відповідали вимогам не лише сьогодишнього, а й завтрашнього дня.

Досвід роботи випускників розробленої кафедри спеціалізації у редакційно-видавничих відділах на промислових підприємствах, інформаційних центрах, рекламних установах та інших організаціях, де доводиться вести активну мовну діяльність, підтверджує правильність обраного колективом кафедри шляху підготовки редакторів.

Список літератури: 1. Про дальше поліпшення ідеологічної, політико-виховної роботи. Постанова ЦК КПРС. — К.: Політвидав України, 1979. 2. Барнич Ю., Феллер М. Алгебру гармонией проверитъ. — В мире книг, 1975, № 9. 3. Бутенко Н. П. Словник асоціативних норм української мови. — Львів: Вища школа, 1979. 4. Звезжинский С. М. На уровне современных достижений информатики. — Вестник высшей школы, 1974, № 11. 5. Звезжинский С. М. Народнохозяйственная экономическая эффективность редакторской обработки научных документов. — В кн.: Книга, редактор, информация. К., Наукова думка, 1973. 6. Звезжинский С. М. Организация информационно деятельности. — Львов: Каменяр, 1972. 7. Звезжинский С. М. Совершенствование профессионализма редактора научно-технической информации. — У кн.: Книжкова і інформаційна справа. К.: Наукова думка, 1976. 8. Зелинская Н. В. Логика изложения и стилистическая правка научного текста. — У кн.: Книжкова і інформаційна справа. К.: Наукова думка, 1976. 9. Зелінська Н. В. Логика викладу як чинник якості наукового тексту. — Поліграфія і видавнича справа, 1977, № 13. 10. Зелінська Н. В. Робота редактора над перспективою (планами) у викладі. — Поліграфія і видавнича справа, 1979, № 15. 11. Золотухин А. В., Феллер М. Д. Состояние и перспективы развития автоматизации набора и издательских процессов. — В кн.: Исследования и разработки в полиграфической промышленности. Изд-во Львов. ун-та, 1973. 12. Іванченко Р. Г. Работа редактора над точностью слова и сжатостью изложения (АКД). — К., 1963. 13. Ицкович В. А. К истории вводных слов и предложений в русском языке. — Вопросы русского языкознания: кн. 3, 4. Изд-во Львов. ун-та, 1960. 14. Иоффе М. Г. Адресность и аргументация в рекламной фразе. — Организация и техника рекламы, 1969, № 4. 15. Иоффе М. Г. Путь к адресату. — Реклама, 1976, № 3. 16. Иоффе М. Ссылки на авторитетный источник информации. — Реклама, 1972, № 6. 17. Іванченко Р. Г. Літературне редагування. — Х.: Ред.-вид. відділ Кн. палати УРСР, 1970. 18. Іванченко Р. Г. Мовний штамп в літературній практиці. — Львів, 1965. 19. Іванченко Р. Г. Про особливості газетного викладу. — В кн.: Прапор радянської журналістики — Х.: Ред.-вид. відділ Кн. палати УРСР, 1970. 20. Іванченко Р. Г. Рукопис у редактора. — Х.: Ред.-вид. відділ Кн. палати УРСР, 1970. 21. Іванченко Р. Г. Робота редактора над точністю слова і стилістю викладу. — Львів, 1964. 22. Квитко И. С. Грамматические особенности терминов в работе редактора: Книжкова і інформаційна справа. — К.: Наукова думка, 1976. 23. Квитко И. С. Научно-техническая терминология. — Львов, 1973. 24. Квитко И. С. О логических ошибках при употреблении терминов в рукописях научной литературы. — В кн.: Книга, редактор, информация. К.: Наукова думка, 1974. 25. Квитко И. С. О развитии многозначности и дублетности в терминологии осадочной цикличности. — В кн.: Теоретические исследования по терминологии седиментационной цикличности. — Новосибирск: Наука, 1978. 26. Квітко І. С. Про редагування термінологічної лексики на прикладі геологічної літератури. — Поліграфія і видавнича справа, 1972, № 8. 27. Квитко И. С. Термин в научном документе. — Львов: Вища школа, 1974. 28. Книга і друкарство на Україні. — К.: Наукова думка, 1964. 29. Книга, редактор, информация: Мат. наук. конф. «Соціальний прогрес, науково-технічна революція і книга». — К.: Наукова думка, 1973. 30. Книжкова та інформаційна справа. — К.: Наукова думка, 1976. 31. Ковба Ж. М. Бравий вояка Швейк

- у Києві. — Українське слов'язознавство, 1970, вип. 3. 32. *Ковба Ж. М.* Інформаційна ситуація і книга. — Поліграфія і видавнича справа, 1977, № 14.
33. *Ковба Ж. М.* Роль книги і преси в формуванні радянського читача. — Поліграфія і видавнича справа, 1979, № 15. 34. *Ковба Ж. Н.* Реклама как источник научно-технической информации. — В кн.: Книга, редактор, інформація. К.: Наукова думка, 1974. 35. *Ковба Ж. Н.* Чешские издания в России и на Украине до Великой Октябрьской социалистической революции. — Книговедение. 1969, № 1. 36. *Лазаренко Е. К., Квитко И. С.* О минералогической номенклатуре и терминологии. — Зап. Всесоюз. минералог. о-ва, 1972, вып. 4, сер. 2, ч. 101. 37. *Лихтенштейн Е. С., Михайлов А. И.* Редактирование научной, технической литературы и информации. — М.: Высшая школа, 1974. 38. *Лихтенштейн Е. С., Сикорский Н. М., Урнов М. В.* Теория и практика редактирования. Ч. I. Основы редактирования книги. 2-е изд., испр. и доп. — М.: Высшая школа, 1964. 39. *Малыренко Л. Л.* Франко-редактор. — К.: Наукова думка, 1966. 40. *Машталир Р. М., Феллер М. Д.* Иван Федоров и вітчизняне друкарство. — Львів, 1964. 41. *Машталир Р. М., Ковба Ж. М., Феллер М. Д.* Розвиток поліграфії на Україні. — Львів: Вища школа, 1974. 42. *Млинченко К. М.* Збіроєм полум'яного слова. — К.: Вид-во АН УРСР, 1963. 43. *Молодчиков О. В.* Книга Радянської України. — К.: Політвидав України, 1974. 44. *Портько З. В.* Можно ли автоматизировать редактирование? — В мире книг, 1979, № 10. 45. *Полторах Ю. Л.* Оптимизация информационных процессов. — У кн.: Книжкова та інформаційна справа. К.: Наукова думка, 1976. 46. *Полудень В. В., Феллер М. Д.* Научная конференция, посвященная 30-летию Победы. — В кн.: Сб. научных работ научной 6-ки им. В. Стефаника. К., 1975. 47. *Присяжний В. Д.* Про передумови автоматизації видавничих процесів. — У кн.: Книга, редактор, інформація. К.: Наукова думка, 1976. 48. Редактирование отдельных видов литературы / Под ред. проф. Н. М. Сикорского. — М.: Высшая школа, 1973. 49. *Рудницкий А. И.* Справочник автора. — К.: Техника, 1958. 50. *Сенкевич М. П.* Литературное редактирование научных произведений. — М.: Высшая школа, 1970. 51. *Сенкевич М. П.* Стилистика научной речи и литературное редактирование научных произведений. — М.: Высшая школа, 1976. 52. *Сенкевич М. П., Феллер М. Д.* Литературное редактирование: Лингвостилистические основы. — М.: Высшая школа, 1968. 53. *Сикорский Н. М.* Теория и практика редактирования. — М.: Высшая школа, 1971. 54. *Феллер М. Д.* О литературном редактировании: Специфика и основные понятия. — В кн.: Книга. Исследования и материалы, сб. 16. М.: 1968. 55. *Феллер М. Д.* Научно-техническая революция, социальный прогресс и книга. — Поліграфія і видавнича справа, 1972, № 8. 56. *Феллер М. Д.* Организация материала в учебниках для высшей школы. — Проблемы высшей школы, 1974, вып. 18. 57. *Феллер М. Д.* Подготовка редакторов научно-технической информации в Украинском полиграфическом институте. — НТИ, сер. 1, 1976, № 11. 58. *Феллер М. Д.* Ленінська теоретична спадщина з питань редагування і проблем якості у видавничій справі. — Поліграфія і видавнича справа, 1975, № 11. 59. *Феллер М. Д.* Семантико-синтаксическая структура текста и типология книги. — В кн.: Актуальные проблемы книговедения. М.: Книга, 1976. 60. *Феллер М. Д.* Теория редагування і деякі явища комунікації (реклама, науково-технічна інформація). — Поліграфія і видавнича справа, 1970, № 5. 61. *Феллер М. Д.* Типология книги и процес читання. — Поліграфія і видавнича справа, 1976, № 12. 62. *Феллер М. Д.* Эффективность сообщения и литературный аспект редактирования. — Львов: Вища школа, 1978. 63. *Феллер М. Д., Иванченко Р. Г.* О литературном редактировании. — В кн.: Издательское дело. Книговедение, 1971, № 6. 64. *Феллер М. Д., Квитко И. С., Шевченко М. Г.* Довідник коректора. — Х.: Ред.-вид. відділ Кн. палати УРСР, 1970. 65. *Феллер М. Д., Леонов М. Е.* Полиграфический институт и кадры рекламы. — Реклама, 1979, № 6. 66. *Фильчикова Н. Б.* Реклама в прессе. — М.: Высшая школа, 1977. 67. *Черкасова Н. I.* Показчик литературы до курсу «Теорія і практика редагування». — К., 1976. 68. *Чичерин А. В.* О языке и стиле романа-эпопеи «Война и мир»: Изд-во Львов. ун-та. 1956. 69. *Шлапак Д. Я.* Бессмертное слово (о писательском мастерстве В. И. Ленина). — Советская Украина, 1960, № 4. 70. *Шаховський С. М.* Десять романів та їх автори. — К., 1970. 71. *Шаховський С. М.* Чуття єдиної родини. — К., 1972. 72. *Шніца В. Г.*

Науково-технічна революція і книга. -- В кн.: Книжкова та інформаційна справа. К. Наукова думка, 1976. 73. Шніца В. Г. Проблеми підготовки кадрів для поліграфії і видавничої справи. — В кн.: Книга, редактор, інформація. К.: Наукова думка, 1973. 74. Шніца В. Г. Підготовка кадрів для поліграфії та видавництва в Українському поліграфічному інституті. — Поліграфія і видавнича справа, 1974, № 10. 75. Яновський В. І. Сучасна наука і наукова книга — К., 1974, 76. Яновський В. И. Некоторые проблемы прогнозирования научного книгоиздания. — В кн.: Актуальные проблемы книговедения. М., 1976.

R. G. IVANCHENKO, M. D. FELLER

TRAINING EDITORS AND BIBLIOGRAPHICAL INVESTIGATIONS

Summary

The given article shows the development of training editors at the Ukrainian Institute of Printing named after Ivan Fedorov, the main directions in the research work of the Chair of Editing Theory and Practice — studying editors' experience, writing problems, including editor's work on terminology, typology of reader and book, information functioning in various spheres, editing activity contents and editors training — merged into complex theme «Quality and Effectiveness of Editing and Publishing Activity (Ugguistic and terminological aspects)». An individual educational plan of specialization «Editing scientific, technical and information literature» is also characterized here.

Стаття надійшла в редколегію 29. 05. 1979 р.